

Den tredje vägen – 1950-talet i repris

| av Nigel Ashford

Många är de som har försökt avgöra vad som utmärker den Tredje vägen. Vänstern brukar hävda att den till skillnad från de doktrinära konservativa partierna under 1980- och 1990-talet bara är ute efter att nå resultat, till exempel erbjuda den omsorg och annan service som människor efterfrågar, liksom att helt enkelt spegla väljarnas krav. En pragmatisk och teknokratisk form av styrning utlovas, vars syfte är att ge en bättre offentlig service. Det brukar kallas ”resultatpolitik”.

HÄR SKALL DET HÄVDAS att Tredje vägen lättare kan förstås om man påminner sig ett begrepp som först myntades på 1950-talet, nämligen ”ideologiernas död” (1960). Precis som begreppets upphovsman Daniel Bell fann att det låg en ideologi (och en mycket diskutabel sådan) bakom detta pragmatiska samförstånd vill jag hävda att Tony Blairs försök att framställa den Tredje vägen som ickeideologisk måste visa sig lika illusoriskt. Det handlar här mera om att återanknyta till en viss ideologi (eller åskådning), i vilken många av de fatala svagheter hos den gamla socialdemokratien lever kvar. 1950-talet är knappast ett föredöme för det nya århundradet.

DÖDA IDEOLOGIER?

De tongivande idéerna under 1950-talet delar vissa (men inte alla) av de doktrinära dragen hos den Tredje vägen. Tidens sätt att se fångades i en mycket inflytelserik bok av den amerikanske sociologen Daniel Bell. Enligt denne hade politiken (åtminstone i Västvärlden) sedan fascismen och kommunismen besegrats övergått till att bli ett meningsutbyte om hur välstånd skall uppnås, liksom om vilket parti som är bäst på att erbjuda detta välstånd. Avvikande idéer om det goda samhället utslöts från den allmänna debatten. Ideologier sågs som irrelevanta, och de som ifrågasatte samförståndet avfärdades som extrema

ideologer som man inte behövde ta på allvar. Naturligtvis handlade det inte om ideologiernas död utan om att skapa en samförståndsideologi om vad som präglar ett gott styre. En ideologi är en mer eller mindre sammanhängande uppsättning idéer som söker såväl verkligheten som antyda vissa principer för att förändra den.

Vad Bells Ideologiernas död vittnade om var i själva verket den socialdemokratiska ideologins triumf. Bakom den påstådda pragmatismen gömde sig en rad antaganden som i förlängningen skulle komma att alstra de ekonomiska kriserna under 1970- och 1980-talen. Jag hävdar att det i detta socialdemokratiska samförstånd finns vissa nyckelprinciper, av vilka flertalet ännu kan urskiljas i den Tredje vägen. För det första trodde man att en regering kan styra ekonomin. Den tanke som låg till grund för detta var keynesianismen.

I antagandet låg, att en regering förmår behärska ekonomin i stort. Genom att påverka skatter och statsutgifter kunde man uppnå ekonomisk tillväxt med full sysselsättning och låg inflation. Det var keynesianismen som led det största nederlaget i och med 1970- och 1980-talets erfarenhet av att de europeiska ekonomierna nådde sina höga inflations- och arbetslöshetsnivåer. Men fastän tron på att kunna styra ekonomin i stort genom dessa erfarenheter starkt kom att ifrågasättas, har den senare ersatts

av en annan övertygelse nämligen att en regering kan påverka inflationsnivån genom en monetaristisk politik. Denna ekonomiska princip förbands med Milton Friedman och den ekonomiska Chicago-skolan, som också ägde ett starkt engagemang för den fria ekonomin.

Men monetarismen i sig fordrar inte en fri marknad. Som Friedman själv framhöll var monetarismen en socialvetenskaplig teori med stöd i erfarenheten. Den förutsätter inte att man omfattar några särskilda värden, annat än det att inflation skadar det ekonomiska livet. Den Tredje vägen har tagit till sig innebörden av monetarismen, alltså vikten av att kunna kontrollera penningtillgången, skapa balanserade budgetar och driva en återhållsam skattepolitik. Vad den däremot inte har övergivit är tron att det går att styra ekonomin med makroekonomiska medel för att nå vissa mål. För det andra låg det i samförståndet att godta blandekonomin. Tyvärr har detta begrepp kommit att användas i två ganska olika betydelser. En av dem är att vissa större industrier i en ekonomi bör förläggas mellan den privata och den offentliga sektorn, och några i den offentliga sektorn.

IFRÅGASATT BLANDEKONOMI

Det blev allmänt godtaget, utan att detta före Margaret Thatchers tid ifrågasattes, att vissa större industrier som elektricitet, gas och vatten, fordrade offentligt ägande, medan det övriga väsentligen kunde överlåtas till den enskilda sektorn. Thatchers privatiseringsprogram som nu omfattas på de flesta håll i världen utom på Kuba och i Nordkorea, bröt det stöd som den blandekonomiska synen på ägandet dittills hade mött. Samtidigt var även många socialdemokrater misstänksamma mot förstatligade företag. Antony Crosland till exempel hade inspirerat det misslyckade försöket 1959 då partiledaren Hugh Gaitskell ville avlägsna den beryktade paragraf 4 ur partiprogrammet, som band partiet vid "gemensamt ägande av produktions-, distributions- och bytesmedlen". Försöket blev ett alltför öppet angrepp på gamla socialistiska trossatser, och det skulle dröja ända fram till Tony Blair och Nya labour innan paragraf 4 avskaffades. Själva tanken att socialdemokratin inte behöver kräva statligt ägda företag hade mycket tidigare godtagits av de flesta socialdemokratiska partier. Sverige till exempel har ett ganska begränsat statligt ägande (Rojas, 1998). Det tyska socialdemokratiska partiet övergav likaså kravet på förstatligande i sitt Bad Godesbergs-program från 1959.

Ändå har termen blandekonomi för flertalet socialdemokrater en annan innebörd: ett privatägt näringsliv som ändå är starkt reglerat med hänsyn till vad som anses vara gemensamma intressen. Därvid använder sig

regeringen av flera olika metoder, till exempel regleringar och skatter, incitament och straff, allt med avsikt att få företagen att uppträda så som regeringen vill. Så kan till exempel genom en kombination av incitament och straff företag startas i glesbygder. I stället för att söka påverka ekonomin på makronivå inriktar sig socialdemokratin på att påverka dess mikronivå. Den tror, att en regering kan nå de resultat den önskar genom att använda en rad medel som finns tillhands. De ökande regleringarna liksom skatter och olika stödåtgärder under den engelske finansministern Gordon Browns visar att impulsen att ingripa, påverka, beordra och kontrollera är lika stark som någonsin. Den blandekonomi som bygger på statlig inblandning mer än på statligt ägande är lika stark nu som under 1950-talet.

ENGAGEMANG FÖR VÄLFÄRD

Ett tredje drag hos 1950-talets socialdemokrati var dess starka känsla för välfärdsstaten. Det var den privata sek-

torn som med sin större förmåga att erbjuda varor och tjänster förmodades skapa välståndet, medan staten skulle dela ut det till dem som den ville bistå. Näringslivets roll var alltså "mjölkkons". De resurser staten drog in kunde i sin tur användas för skola, vård och omsorg. Detta försvar för välfärdsstaten har ingalunda tonats ned.

Det nya sättet att styra välfärdsstaten skiljer sig dock i två avseenden från den gamla socialdemokratin.

För det första har man insett att ohämmade offentliga utgifter inverkar skadligt på den ekonomiska tillväxten. Även om det är lovvärt att satsa på välfärdsstaten måste det finnas en broms, annars skadas kapitalismens förmåga att växa. Staten får inte slakta hönan som värper guldäggen.

Den andra olikheten ligger i att ingen längre tror att producenter inom välfärdsstaten agerar annorlunda än privata motsvarigheter. Även de förra drivs primärt av egenintresset, det vill säga av att de vill ha så hög lön som möjligt för så litet arbete som möjligt. Den gamla åsikten att de som arbetar i offentlig sektor eftersträvar det allmänna bästa har övergivits. Följden är att den Tredje vägen godtar ekonomiska styrmetoder i välfärdsstaten. Producentintressena måste hållas under bättre uppsikt. Samtidigt finns åsikten kvar att enbart staten får erbjuda dessa tjänster. Andra synsätt skulle direkt hota tron på offentliga tjänster, lika utformade och tillgängliga för alla. En tro på välfärdsstaten, mera än på välfärdssamhället, består, även om förvaltningen måste förbättras.

Ett fjärde drag hos socialdemokratin var dess tro att det sociala samförståndet krävde stöd, medgivande eller

**Impulsen att ingripa,
påverka, beordra och
kontrollera är lika stark
som någonsin.**

åtminstone tyst godtagande från viktiga intressegrupper. Till dessa räknades de större av näringslivets och fackets organisationer. Denna tro blev känd under termen korporatism. Att styra ekonomin krävde att dessa organisationer samtyckte och godkände besluten i centrala organ. Men korporatismen övergavs av den Tredje vägen. Intressegruppernas värde bestod nu enbart i att bidra till att staten nådde sina mål. Erfarenheten visade dock att dessa inte kunde leva upp till sin del av överenskommelsen. De rådde ju inte över vad deras medlemmar företog sig, oavsett om dessa var arbetsgivarförbund gentemot individuella företag eller det centrala facket gentemot dettas förbund eller individuella medlemmar. Intressegrupperna kunde därför förbigås av den Tredje vägen. Dessa ansågs bara företräda särintressen och vilja uppnå fördelar för dem själva. Detta är självfallet ett riktigt sätt att betrakta intressegrupper, ett som vi möter till exempel inom intressegruppsteorin, mest utpräglat hos Mancur Olson i Nationers uppgång och fall (1982, sv övs 1984). Intressegrupper är en oroande

kraft när de söker påverka politiska beslut. Däremot kan de utgöra en viktig informationskälla vad gäller tillståndet i sin bransch liksom medlemmarnas åsikter. Den Tredje vägen har dock inte kunnat skilja denna pluralistiska uppgift hos intressegrupperna från deras korporativa inblandning i konkreta regeringsbeslut. Följden blir ett förakt för andras åsikter, vilket så tydligt märktes senast under revolten i september 2000 mot de höga bensinskatterna.

Med detta sammanhänger ett femte viktigt drag hos socialdemokratin: dess tro på expertis och social ingenjörskonst. Denna tro bygger på en delad syn på det sociala handlandets mål, metoder och möjligheter. Ett sådant synsätt finner vi tidigt, hos 1930-talets Fabian Society, samt hos Sydney och Beatrice Webb som grundade London School of Economics, i vilken några av de ledande socialdemokratiska tänkarna har skolats. Alla delade de tron på sin förmåga att länka världens öden. Här möter vi teknokraterna, de som anser att de bör styra som besitter teknisk kunskap och expertis. Teknokratin för-

Översättarens apropå:

En Tredje vägen-vandrare minns

EN SVENSK BELYSNING av 1950-talets socialdemokrati ger en ny memoardel av Olof Ruin, Sverige i min spegel (Hjalmarson & Högberg).

Ruin som är statsvetare, och varit vice universitetskansler och grundlagsutredare har mestadels varit ansluten till SAP. Till de motiv han anför hör jämlikhet och strävan efter att höja de sämst ställda. Därtill imponerades han nog av ett parti som var frejdigt och stort nog att bilda regering. Att kallas "socialdemokratisk professor" säger han sig däremot inte gilla.

Läsaren söker förgäves efter mer utförda ekonomiska idéer, liksom allmänt grundläggande resonemang. Boken tycks inför vitala frågor översläta. Ashfords tes att Tredje vägens folk döljer sina mål bakom slagord som "resultatpolitik" får därmed stöd. Eller är Ruin bara märkligt omedveten? Ett exempel: "Nej, jag kände mig inte som någon socialist utan endast som sympatisör till den tämligen pragmatiska politik till folkflertalets bästa som jag uppfattade att socialdemokratin bedrev." Till lättheten att sympatisera bidrog, att partiet tedde sig "nästan bedövande framgångsrikt". Och varför

bekymra sig över vad partiets ekonomiska politik gick för, så länge "all gick på högvarv"?

Mot den ökande produktionens och exportens angenäma bakgrund kunde akademiska socialdemokrater som Olof Ruin agera, planera och drömma. Så kunde de även halvt nedlåtande avfärda partier och åsikter som inte hade vett att genast hamna i majoritet. 1940-talets debacle kring "vanstyret" och planhushållning hade kring 1960 sjunkit undan. Nu var det SOU-eran, när alla politiska steg utreddes, en entusiastisk socialvetarkår fick åtgärderna att framstå som legitima och sakliga, och landet besöktes av bländade journalister.

Ruins hänvisningar till socialdemokratin politik blir i memoarens format givetvis korta, men är också undantagslöst intetsägande: "Alla människor var garanterade en grundtrygghet...", det skedde "en omfördelning av resurser", och "den offentliga sektorn tilläts expandera" etc. Det hade visserligen stått "strid kring sådant som skatter och näringsliv", men "Svensk politik framstod [vid 60-talets början] som rationell".

Att så goda betyg utdelas utan ens ett försök att, ekonomiskt och specificerat, se

till villkor och regelverk inom även för statsvetaren så viktiga områden som varu- och tjänstemarknader, banker och finansiella system, skatter, lönebildning och arbetsrätt, internationellt ekonomiskt samarbete och kapitalrörelser, bygg- och bostadsfrågor, mm framstår som smått hisnande. Det vanskliga med ATP, miljonprogrammet, löntagarfonderna mm torde för den ekonomiskt allmänbildade ha stått klart redan när det begav sig. Att Ruin tar lätt på borgerliga politikernas invändningar mot socialdemokratin politik är en sak. Av de goda ekonomer (även socialdemokrater) och andra som ifrågasatt sätten att styra näringslivet liksom statssektorns effekter på ekonomin, märks egentligen inget i denna eljest läsvärda bok. (Satte inte ens promenaderna med vännen Kjell-Olof Feldt några spår?)

Visst är vart livsöde en gåta. I Olof Ruins fall möter oss den Tredje vägen med all dess förföriska pragmatism, återspeglade vad som liknar ett intellektuellt drömspel. Boken bekräftar hur lätt umgänge med makthavare kan skymma blicken för dessas politiska och tankemässiga svagheter.

Carl-Johan Ljungberg

kroppsligas också hos dem som utexamineras från den franska Ecole Nationale d'Administration (ENA), de så kallade enarkerna som styr Frankrike oavsett vilken regering som har makten. Tron på teknokratin förblir orubbad. Man förstår det även genom de otaliga kommittéer och organ som det engelska Nya labour har skapat, och som fylls med vad pressen kallar "Tony's cronies".

RESULTATPOLITIK ÄR INTE NOG

Det skulle vara både dumt och felaktigt att påstå att den Tredje vägen sammanfaller med det socialdemokratiska tänkandet sådant det utvecklades i alla de stora partier under 1950-talet. Alla har givetvis lärt sig något av 1970- och 1980-talets erfarenheter. Tyvärr har de inte lärt alla läxor. Framför allt har de försummat att ta till sig det som brukar kallas intellektuell ödmjukhet.

Att driva "resultatpolitik" vill numera alla partier göra. Konservativa partier har svarat med att framföra egna teknokratiska krav, utgående från misstag och misslyckanden som Tredje vägen-regeringar har begått, i stället för att söka skapa en helt ny vision. "Rösta på oss för vi kan sätta fler studenter i högre utbildningar, skapa mindre klasser i skolorna samt möjliggöra fler operationer, fler sjuksköterskor och bättre hälsovård". Denna teknokratiska vision återfinns i de brittiska Tories minimanifest från september 2000, "Believing in Britain". Det främsta intrycket är att man med de konservativa skall få fler varor och lägre skatter än med labour. Tonvikten läggs på labours inkompetens, inte på en konservativ vision. Fast Nya labour i sak kan anses ha utmanat Gamla labour, avvisar det Nya konservativa partiet samtidigt den principiella tro på friheten som rådde inom Thatcher's toryparti.

Vad den Tredje vägens upphovsmän främst förbiser är, att det inte finns någon Tredje väg. Som Friedrich Hayek hävdade i sin kritik av socialister i alla partier i Vägen till trälldom 1944 kommer begränsade statsingripanden inte att leda till de önskade målen. Som en följd av detta reses krav på än större ingripanden i människors liv, när staten desperat söker uppfylla vad den utlovat.

Vad den Tredje vägen nog inte har lyckats begripa är att statens misslyckande inte beror på vissa politikere eller partiets felgrepp vid en viss tidpunkt, utan att det ligger inbegripet i maktens och regerandets själva natur. Jag menar att statens misslyckande har sex primära orsaker: negativa oavsedda konsekvenser, brist på kunskaper, en strävan mot inbördes oförenliga mål, bekämpandet av det civila samhället, förekomsten av en ny producentklass med intresse av statliga program och åtgärder, samt den utopiska tron att staten kan manipulera samhället. (Ashford, 1981). Detta var de lärdomar tänkare som Friedrich Hayek, Karl Popper och Milton

Friedman drog av socialdemokratin. Bara ett fåtal av deras insikter har beaktats.

FRAMÅT MOT FRIHETENS SAMHÄLLE

Tredje vägens socialdemokrati är i princip lika arrogant och elitorienterad som sina föregångare på 1950-talet. Den gömmer (medvetet eller omedvetet) sina värden bakom socialt godtagna mål såsom att avskaffa fattigdomen eller höja utbildningsnivån, detta utan att diskutera huruvida mer statlig inblandning, oavsett dess effektivitet, är rätt väg dit. Precis som i föregångarens fall kommer de inre motsägelserna att torpedera projektet. I den Tredje vägen ligger åtminstone två fatala brister. Den första är dess oförmåga att inse sambandet mellan statlig inblandning i mikroekonomin och en minskande makroekonomisk tillväxt. Den andra är att det är intellektuellt arrogant att tro att problem kan avhjälpas via staten och dess experter, bara nog resurser sätts in. Dessa brister genomsyrar hela Tredje vägen-tänkandet.

Ändå kan man inte slå på något utan att ha något att slå med. Så länge partierna i mitten resp till höger bara erbjuder sig att spela rollen av bättre byråkrater kommer de att förlora. Ty vänstern har de bättre teknokraterna och de mer lockande löften. Det är själva antagandet om statens roll, förmåga och effektivitet som måste utmanas, genom en tro på och ett engagemang för det fria samhället. Detta tillsammans ger den bästa chansen att besegra Tredje vägen. Kommer det ingen ideologisk utmaning, måste den återgång till 1950-talet som vi nu märker åtföljas av en återgång till själva de problemfyllda 1970- och 1980-talen.

Nigel Ashford (n.ashford@staffs.ac.uk) är Fil dr och lektor i statsvetenskap vid North Staffordshire University, England, och medförfattare till *US politics today* (Manchester University Press), *Public policy and the impact of the New right* (Pinter) och *A dictionary of conservative and libertarian thought* (Routledge).

Nigel Ashford (1981)

The Neo-Conservatives, Government and Opposition, vol. 16, nr 3 s. 353-369.

Daniel Bell (1960)

The end of ideology (Glencoe Ill, Free Press).

Antony Crosland (1956)

The future of socialism (London, Jonathan Cape).

Friedrich Hayek (1944, 1996)

Vägen till trälldom (Stockholm, Timbro).

Mancur Olson (1982, 1984)

Nationers uppgång och fall (Stockholm, Ratio).

Mauricio Rojas (1998)

The rise and fall of the Swedish model (Stockholm, Timbro).